

GOD IN DE LETTEREN

ALEXANDER ZWAGERMAN

Het is alweer ruim twee jaar geleden dat God doordrong tot de commercie van de boekverkopers. Het thema van de boekenweek 1997 was 'Mijn God'. Naast het feit dat notoire literaire grootheden als Komrij, 't Hart en Kousbroek het thema aangrepen om weer eens ouderwets van leer te trekken tegen alles wat riekte naar christendom, zagen ook een groot aantal min of meer religieus getinte boeken het licht, samengesteld of geschreven in de hoop een graantje mee te pikken van de 'reli-rage'.

EEN HYPE?

Literaire modes zijn een kort leven beschoren. Moest iedereen van de recensenten en Groentemannen nog niet zo lang geleden Zuid-Amerikaanse literatuur lezen, een jaar later was het geliefde thema de verloedering van de grote stad. Nieuwe rages zullen volgen. Toen het thema van 1997 bekend werd waren er meteen mensen die beweerden dat ook deze mode snel genoeg over zou zijn. In de laatste Hervormd Nederland Magazine van 1996 stelde Willem van der Meiden dat jonge schrijvers religieuze onderwerpen kiezen uit louter esthetische overwegingen. Binnen een jaar zouden ze óf vergeten zijn óf een nieuw onderwerp hebben gevonden.

SCHRIJVERS

Binnen christelijk-literaire kring zijn er al langer schrijvers actief die zich duidelijk als christelijk auteur willen profileren: Mance ter Andere, Pieter Nouwen en Ronald Westerbeek. Deze schrijvers zijn meestal te vinden in christelijke

boekhandels, worden gepubliceerd bij christelijke uitgevers en worden buiten de christelijke, veelal protestantse, kring nauwelijks gelezen of gerecenseerd. Zelfs de katholieke Pieter Nouwen heeft meer protestantse lezers dan katholieke. Misschien dat hij, ondanks een indringende bekeringservaring in een abdij, daarom wel tegenwoordig Nederlands Hervormd kerkt. 'Getuigen van God' weegt zwaar in deze kringen, zo bleek tijdens de boekenweek van 1998, toen enkele christelijke boekhandels het alternatieve boekenweekgeschenk Kaj', geschreven door de jonge Ronald Westerbeek, troetelauteur van de christelijke bladen, weerden omdat ze er geen getuigenis in konden vinden. Het is geen geheim dat Westerbeek, die als freelance journalist voor de EO werkt, liever bij een seculiere uitgever zou zitten. Helaas voor Westerbeek zijn er geen voorbeelden te noemen van schrijvers die ooit dit circuit hebben kunnen verlaten. Verder van deze getuigende schrijvers verwijderd zijn Gerard Reve, Hendrik van Teylingen, Oek de Jong en Frans Kellendonk. De laatste is de meest duidelijke exponent van 'esthetisch religieus' schrijverschap, zoals Van der Meide het in HN Magazine noemde, maar mij dunkt dat Reve en De Jong Kellendonk niet zien als de vaandeldrager van hun stijl. Ook bij de jongere generatie auteurs die niet getuigend christelijk schrijven en dus bij seculiere uitgevers te vinden zijn is het niet alleen oppervlakkig estheticisme wat hen drijft. Een jonge auteur als Désanne van Brederode wordt geïnspireerd door haar eigen geloof, en hoe. Ze getuigen weliswaar niet, iets wat ook te protestants is voor iemand als de katholieke Van Brederode, maar schrijven vanuit een mystieke ervaring die niet alleen 'de schoonheid van de religie' is, zoals Willem van der Meiden die plaatst tegenover 'de religie van de schoonheid' van de Tachtigers. Van der Meiden ging gemakshalve voorbij

aan het cognitieve en normatieve appèl dat uitgaat van hun werk.

TIJDSCHRIFTEN

Ook literaire tijdschriften, met weinig lezers maar veel invloed, zijn in dit kader het vermelden waard. Aan getuigende zijde is er *Liter*² en het algemene kunstblad *Icarus*³, beide uitgegeven door het christelijke Boekencentrum, de uitgeverij die eigendom is van de Nederlands Hervormde Kerk. Vaak komt een lezer dezelfde namen tegen en worden de functies van redacteur, criticus en auteur vrolijk verdeeld over de twee bladen en over een handjevol mensen. Zo zit Ronald Westerbeek in de redactie van *Icarus*, maar is hij ook redactie-adviseur van *Liter*. Daarnaast recenseert hij en publiceert hij zijn eigen werk in deze bladen, terwijl zijn vrouw ook de nodige diensten levert. Dit zegt iets over de mores in deze literaire kringen en over de relatieve personele armoede.

Aan de religieus geïnspireerde zijde zijn er bladen als *Chroom*⁴ en *Ruim*⁵. Deze bladen publiceren de minder strenge christelijke auteurs, maar zij kampen met het feit dat veel van deze schrijvers niet in een christelijk hokje willen worden gedrukt en liever publiceren in de seculiere tijdschriften. Ook hier vaak dezelfde namen, zoals die van Bert van Weenen, redacteur van beide tijdschriften en criticus bij het *Friesch Dagblad*. De redacties van *Chroom*/*Ruim* en *Liter*/*Icarus* delen over en weer klappen uit in de vorm van slechte besprekingen, want de strijd tussen vrijzinnigen en rechtzinnigen woedt ook in de literatuur.

EEN PLAATSBEPALING

Kunst bevindt zich niet in een isolement maar volgt ontwikkelingen in de samenleving. Grote

kunst signaleert veranderingen in de samenleving nog voor anderen dat doen. Niet alleen vanuit de kunst kunnen we concluderen dat er weer ruimte is voor geloof in Nederland. Hoewel verschillende rapporten anders doen vermoeden is er wel degelijk sprake van een toename in geloof in het bovennatuurlijke. Dat geloof is heel divers en wordt in de meeste gevallen individueel beleefd en niet in kerken of verenigingen.

Daarnaast is al vaker beweerd, ook op deze pagina's, dat de Nederlandse samenleving gevormd is door het West-Europese christendom, het 'culturele christendom' van een theoloog als Kuitert. Het komt tot uiting in het blijven functioneren van waarden die uit het christendom voortkomen. Soms zijn deze waarden autonoom geworden, soms blijven ze expliciet aan het christendom verbonden. Niet alleen waarden, maar ook kunstzinnige uitingen en symbolen zijn impliciet of expliciet vaak aan het christendom ontleend. Het is dan niet verwonderlijk dat mensen die op zoek gaan naar spiritualiteit in de kunst op een of andere manier in aanraking komen met het christendom.

Niet alleen de 'reli-auteurs' zelf zijn verrassend jong, ook hun lezerspubliek blijkt jonger te zijn dan aanvankelijk werd verwacht. De uitgeverijen adverteerden hun romans in *Trouw*, *Centraal Weekblad* en *HN Magazine*, bladen met een vergrijsd lezerspubliek, maar een duidelijke signatuur. De verkoopresultaten bleven achter, tot de optredens in toch ook mager beluisterde en minder beklivende radioprogramma's voor de doorbraak zorgde. Onderzoek van verschillende uitgevers leidde tot de conclusie dat zij zich vergist hadden in het publiek. De jonge reli-auteurs trokken geen vergrijsd christelijk publiek, maar een jong en deels ontzuild publiek.

GEËNGAGEERD SCHRIJVERSCHAP

Het spreekt vanzelf dat ook de kunstenaar deel uit maakt van de samenleving. In Nederland is het echter voor kunstenaars taboe om ook te komen tot een politieke stellingname die verder gaat dan lippendienst aan vage waarden die iedereen kan onderschrijven. Wederom kan ik het beste over mijn eigen discipline spreken, maar het lijkt me gerechtvaardigd om te zeggen dat het over het algemeen voor kunstenaars geldt dat ze zich verre van de politiek houden. Nelleke Noordervliet was gemeenteraadslid te Amsterdam voor de PvdA toen haar debuut uitkwam. Ze zegde haar lidmaatschap van de raad en de partij op, omdat ze nu kunstenaar was en 'dus autonoom en objectief' moest zijn. Deze stap werpt niet alleen de belangrijke inhoudelijke vraag op of echte objectiviteit in de kunst wel bestaat, maar ook hoe deze verkrampte houding heeft kunnen ontstaan. De geschiedenis van Nederland kent weinig voorbeelden van politiek geëngageerde schrijvers. Zo zal H.J.A.M. Schaepman bekend zijn als priester en ideologische grondlegger van de RKSP, als dichter is hij nagenoeg in de vergetelheid geraakt. Het buitenland kent meer voorbeelden van politiek geëngageerde schrijvers, meestal socialisten. De uitzonderingen zijn altijd de moeite waard: de liberaal Vargas Llosa in Peru, hoewel de eerlijkheid gebiedt te zeggen dat hij zijn loopbaan begon als vurig socialist en verdediger van het regime van Fidel Castro. Bij de jongere generatie is er weinig veranderd. De bekendste jonge auteur van dit moment, met de meeste jonge lezers, Ronald Giphart, komt zelf uit een PvdA-milieu en heeft uit eerbied voor dit erfgoed nog wel wat bescheiden stappen gezet in politieke richting. Zo schreef hij een voorwoord voor het manifest van jonge PvdA-ers, Niet Nix. Maar toen het puntje bij

paaltje kwam en Ronald Giphart gekozen werd als gemeenteraadslid te Utrecht, op de lijst van popmuzikant Henk Westbroek, Leefbaar Utrecht, bedankte Giphart meteen voor de eer. Hij was schrijver, geen politicus. De vraag of de twee ooit samen konden gaan beantwoordde hij ontkennend, maar hij gaf toe dat hij er nog nooit over na had gedacht. Merkwaardige woorden van iemand die zich wel leende voor het mislukte commerciële station Sport7. Het is duidelijk dat de politiek niet in hoog aanzien is bij de kunstenaars. Adriaan van Dis noemde het gebrek aan politiek engagement onder Nederlandse schrijvers in een van zijn programma's een bewijs van het feit dat de Nederlandse politiek zo saai is. Kees Fens zei tegen Aad Nuis dat de laatste eens op moest houden met dat 'gerommel in de politiek' en weer eens wat moest gaan schrijven. Juist schrijvers moeten oproepen tot maatschappelijk engagement, dat is, met zware woorden, hun taak, naast het schrijven van een goed verhaal. Als christelijke schrijvers eens uit hun schulp konden kruipen en niet zouden vasthouden aan gereformeerde betweterigheid, zouden ze niet alleen een groter lezerspubliek aan kunnen spreken, maar ook een grotere impact hebben op ingedutte lezers én schrijvers.

Alexander Zwagerman is auteur van de romans *De Heilige Geest* en *De weddenschap* en columnist bij het blad *Chroom*, voor christelijk geïnspireerde literatuur.

NOTEN

1. *Kaj* werd uitgegeven door Boekencentrum Uitgevers te Zoetermeer
2. *Liter* wordt uitgegeven door Boekencentrum Uitgevers te

- Zoetermeer
3. *Icarus* wordt uitgegeven door Boekencentrum Uitgevers te Zoetermeer. *Icarus* is een breed christelijk tijdschrift aan de 'rechterzijde' van de kerk. Het blad is bijna evangelisch te noemen. Het is het kleine broertje van het wel volledig literaire *Liter*.
 4. *Chroom* is tegenwoordig een ezine en dus alleen op het Internet te lezen:
<http://home-2.worldonline.nl/~chroom/>
 5. *Ruim* is een literair blad dat open wil staan voor 'spiritualiteit en zingeving'. Aan deze woorden is duidelijk te merken dat het een vrijzinniger blad is dan *Icarus* of *Liter*. Het is niet verbazingwekkend dat de namen die bij *Chroom* opduiken, ook vaak te vinden zijn in *Ruim*. Een blad dat hier niet onvermeld mag blijven is *Roodkoper*, een vrijzinnig katholiek blad, verbonden aan de *Rode Hoed*.
 6. *Maatstaf* wordt uitgegeven door De Arbeiderspers te Amsterdam. *Maatstaf* is een algemeen literair tijdschrift.
 7. *Millennium* wordt uitgegeven door Prometheus te Amsterdam. Het is een polemisch blad voor en door jongeren. *Millennium* wordt in 2000, het millennium dus, opgegeven, volgens drijvende kracht, schrijver Serge van

Duijnhoven.

8. *Zoetermeer* wordt uitgegeven door De Bezige Bij te Amsterdam. *Zoetermeer* maakte een veelbelovende start in 1994, als spreekbuis van vooraanstaande Generatie Nix auteurs Ronald Giphart en Joris Moens. Het blad lijkt aan haar eigen succes ten onder te gaan, omdat de meeste auteurs het nu te druk hebben met echte literatuur.
9. 'CDA moet zich concentreren op kiezers met een religieuze achtergrond', *CDV* februari 1999

ENKELE SCHRIJVERS

De in dit stuk genoemde schrijvers die wellicht minder bekend zijn

Mance ter Andere (pseudoniem, 1934)
Als een pleiser van de rauwe huid, roman, 1993
Kinderen van Cham, roman, 1998

Désanne van Brederode (1972)
Avé Verum Corpus, roman, 1994

Pieter Nouwen
De lichtwachter, roman, 1993
Het negende uur, 1997

Ronald Westerbeek (1970)
De val van de pelikaan, roman, 1998
Kaj, novelle, 1998